

Микола Шумило

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
schumkiiev@gmail.com

DOI: 10.33498/opus-2019-09-099

Олександр Андрушко

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант докторантури Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
(Хмельницький, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2345-3427>
ovandr74@i.ua

УДК 343.13: 347.56 (477)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВOPУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СИСТЕМА НОРМАТИВНИХ ЛАБІРИНТІВ ТА ПОШУК КОНЦЕПЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Актуальність теми зумовлюється соціальною цінністю цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі, зростанням чисельності порушень майнових і немайнових прав людини та невирішеними системними проблемами теоретичного, законодавчого та практичного характеру.

Метою статті є вивчення окреслених проблем і визначення шляхів їх вирішення для удосконалення чинного законодавства та практики. Основним методом дослідження є метод міжгалузевий аналіз системних проблем цього інституту.

Критично проаналізовано чинне законодавство з питань відповідальності держави за шкоду, спричинену суб'єктами судочинства. Виявлено специфіку структурних елементів цієї відповідальності: підстави, суб'єкти, механізм тощо. Виокремлено позитивні та негативні аспекти реалізації відшкодування цієї шкоди; висловлені авторські позиції щодо них, а також сумніви щодо ефективності регресу.

Висновки відображають основні результати дослідження. Так, пропонується визначитися з цілісною концепцією цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі, основними компонентами якої є: чітка її диференціація на інститути: 1) відшкодування шкоди, завданої незаконними актами (рішеннями,

© Микола Шумило, Олександр Андрушко, 2019

Микола Шумило, Олександр Андрушко

діями та бездіяльністю) владних суб'єктів кримінального процесу (інших видів провадження); 2) реабілітації; 3) відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення; 4) цивільного позову в кримінальному процесі; законодавче визначення термінології, засад, підстав, суб'єктів та механізму функціонування цих інститутів в окремих главах Кримінального процесуального кодексу України чи окремих законах; реалізація принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, діяльність державних органів та їх посадових осіб на засадах повного та безумовного відшкодування шкоди. Доцільна єдина законодавча галузева “загальна формула” цього конституційного обов'язку з допуском підстав виключення відшкодування; уніфікація процедур про відшкодування шкоди, запровадження виключно її судового порядку. Виключення адміністративного елемента в її процедурах; обов'язок ініціювання відшкодування шкоди покласти на владних суб'єктів судочинства. Постраждалим визначити право звертатися з позовом про відшкодування у кожному випадку виявлення факту спричинення їм шкоди. Також чітко визначити права, обов'язки та відповідальність потерпілих від правопорушень у кримінальному процесі, визнати обов'язковим проведення судової експертизи для вирішення питань про вид, характер і розмір шкоди, участь адвоката визнати обов'язковою.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність; відшкодування шкоди; реабілітація; відповідальність держави; владні суб'єкти кримінального процесу; службові повноваження; цивільне правопорушення; регрес.

Задоволення законних інтересів людини, відновлення її порушених майнових і немайнових прав шляхом справедливої сатисфакції покликаний гарантувати інститут цивільно-правової відповідальності, у чому проявляється його соціальна та правова компенсаційно-відновлювальна цінність. Повсякчасне звернення науковців до проблем цієї відповідальності зостається актуальним, оскільки доконечно не викристалізованими залишаються концепції цієї відповідальності у різних сферах, зокрема й у царині кримінального та іншого судочинства. Ефективність превентивного та виховного впливу цивільно-правових та інших заходів на суб'єктів процесу залишається вкрай низькою. Нерідко служителі закону, що покликані забезпечувати безпеку громадян, самі стають джерелом небезпеки. Кількість порушень прав людини зростає, пропорційно збільшується й навантаження на бюджет держави, коштом якого здійснюється відшкодування шкоди, завданої неналежним судочинством. За показниками Державної казначейської служби України суми відшкодувань шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів досудового слідства, прокуратури і суду, відшкодування громадянинові вартості конфіскованого та безхазяйного майна, стягнутого в дохід держави у 2016 р., становили 18 094 700 грн, у 2017 р. – 27 694 700 грн, у 2018 р. – 33 651 900 грн¹. Очевид-

www.pravoua.com.ua

¹ ‘Державна казначейська служба України. Звітність. 2016. 2017. 2018’ <<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>> (дата звернення: 30.07.2019).

на недовіра до національних засобів поновлення у правах та відшкодування шкоди змушує громадян України все частіше звертатися до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) для справедливого задоволення своїх законних інтересів. В основі проблем цивільно-правової відповідальності лежать фактори об'єктивного та суб'єктивного характеру, що актуалізують будь-які її дослідження.

Проблеми цивільно-правової відповідальності в багатоманітних предметах її дослідження вивчали фахівці різних юридичних спеціальностей: М. Агарков, Б. Безлепкін, Л. Бойцова, М. Гошовський, М. Зубрицький, О. Іоффе, І. Канзафарова, О. Капліна, О. Крикунов, С. Куліцька, А. Кун, М. Мазур, О. Миколенко, В. Муравський, І. Ніжинська, В. Нор, В. Паришкура, М. Погорецький, І. Подколзін, М. Рошн, Д. Сергєєва, М. Сіроткіна, В. Тархов, Є. Федорова, К. Флейшиц, І. Фойницький, Г. Шершеневич, М. Шумило та ін. Праці цих учених є солідним теоретичним підґрунтям для наших роздумів у межах предмета публікації, який у цьому ракурсі ще не досліджувався.

Метою дослідження є вивчення системних проблем цивільно-правової відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі та визначення шляхів їх вирішення для удосконалення чинного законодавства й практики.

Тематика цивільно-правової відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі завантажена серйозними системними проблемами теоретичного, законодавчого та практичного характеру. Перш за все, це складна та заплутана термінологія, що використовується для пояснення цього правового феномена. Вона має високу синонімічну варіативність у застосуванні всяких лексем для пояснення окремого правового явища, або помилково різних явищ – за допомогою одного терміна як догматичного. З різним смисловим значенням використовуються терміни: “відшкодування деліктної шкоди”, “відповідальність за делікти”, “реабілітація”, “спеціальна деліктна відповідальність”, “відповідальність у порядку регресу” тощо. Упорядкувати їх можливо у білатеральний знаковий спосіб, що вимагає не тільки термінологічного означення правового явища, а й визначення його суцього правового змісту. Насамперед цьому сприяють системні дослідження правових феноменів, методи їх міжгалузевого аналізу. Навіть слово “цивільний” в інституті відповідальності вже спонукає до дискурсу про правову природу цивільно-правової відповідальності за деліктами владних суб'єктів кримінального процесу. Цивілісти розглядають її як інститут цивільного права, чим обстоюється її приватноправова природа поряд із договірною відповідальністю, натомість деліктна розглядається як вид цивільно-правової відповідаль-

ності². Процесуалісти, навпаки, відстоюють її кримінальну процесуальну (публічно-правову) природу з огляду на принципи правової держави, ґрунтування її на публічних засадах, заснованих на принципі захисту не тільки особистісних, а й публічних інтересів³, публічно-правовому характері підстав її виникнення⁴ тощо. Інші вчені вказують на комплексність, галузеву поліструктурність цього інституту, тому що він містить норми кримінального процесуального, цивільного, трудового, пенсійного, житлового та інших галузей права⁵. Комплексний підхід є виправданим, свідчить про реальну інтегрованість і системність цивільно-правової відповідальності, загалом слугує примиренню міжгалузевої конкуренції. Зокрема, І. Канзафарова слушно пропонує розмежовувати поняття “цивільно-правова відповідальність” і “відповідальність за цивільним законодавством”, визнаючи за першою статус публічно-правової⁶. Узагалі, враховуючи атрибутивні ознаки юридичної відповідальності, будь-який її вид є публічно-правовим, що пояснюється обов’язковою участю держави (її органів, посадових осіб) як модератора правовідносин відповідальності. Вона обов’язково опирається на державний примус. Юридична відповідальність може лише виникати з приватноправових відносин чи бути направленою на задоволення приватноправових цінностей, а в кінцевому результаті, все одно, публічних. У будь-якому разі юридична відповідальність завжди реалізується у публічно-правових відносинах, а всі форми добровільних, досудових урегулювань спорів поза участю держави не є юридичною відповідальністю за її смислом. Також слід зафіксувати, що за сучасних умов розвитку цивілізації, її глобалізаційних процесів засобами однієї галузі права вирішувати складні конституційні зобов’язання держави з відшкодування шкоди та пов’язані з ними правові конфлікти немислимо.

Теоретичні проблеми правової природи цивільно-правової відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі можливо виявити саме при аналізі чинного законодавства, в якому він відтворений у неоднакових законодавчих іпостасях. Спочатку вона конститується у ст. 3 Конституції України як легалізована філософсько-правова ідея відповідаль-

² Ірина Ніжинська, ‘Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України’ (автореф дис канд юрид наук, 2003) 16; М Агарков, ‘Ценность частного права’ (1992) 1 Правоведение 31.

³ В Бойцова и Л Бойцова, ‘Ответственность государства за действия должностных лиц: публично-правовая или частноправовая?’ (1993) 1 Правоведение 72.

⁴ Б Безлепкии, ‘Новые гарантии законных интересов реабилитированного’ (1982) 6 Сов. гос-во и право 66.

⁵ Александр Кун, ‘Возмещение вреда, причиненного гражданину актами власти’ (автореф дис канд юрид наук, Лен гос ун-т Жданова 1984) 7-8; М Шумило, *Реабілітація в кримінальному процесі України* (Arcis 2001) 292.

⁶ Ілона Канзафарова, ‘Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні’ (автореф дис д-ра юрид наук, Ін-т держави і права ім В М Корецького НАН України 2007) 5-9.

ності держави перед людиною за свою діяльність. Затим вона уточнюється у вигляді двох інститутів відповідальності держави у статтях 56 та 62. Так, відповідно до ст. 56 Конституції України:

<...> кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень⁷.

Це зміст загального зобов'язання держави з відшкодування шкоди. У статті 62 Конституції України окремо виділяється реабілітаційний аспект відповідальності держави перед людиною в кримінальному процесі: '<...> у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням'⁸.

Визнано, що 'реабілітація – форма реалізації принципу відповідальності держави перед особою в сфері кримінального судочинства'⁹, підстави якої обмежуються лише скасуванням вироку як неправосудного. Аналогічні позиції викладені й у ч. 5 ст. 9 та у ч. 6 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права¹⁰. Результати фундаментальних досліджень проблем реабілітації в Україні (О. Капліної, М. Мазур, М. Шумила та ін.) доводять необхідність законодавчого визначення цього інституту в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), уточнення та розширення підстав права на реабілітацію, уточнення механізму його реалізації¹¹. Але ототожнювати реабілітацію з іншими відшкодуваннями в кримінальному процесі неправильно. Учені небезпідставно пропонують розмежовувати на самостійні інститути реабілітацію та відшкодування шкоди постраждалим від дій посадових осіб у процесі судочинства¹², затим що вони мають як спільні, так і відмінні риси за різними критеріями.

⁷ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁸ Там само.

⁹ Шумило (н 5) 292.

¹⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI): ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043> (дата звернення: 30.07.2019).

¹¹ Оксана Капліна, 'Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України' (автореф дис канд юрид наук, 1998) 17; Марта Мазур, 'Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі' (автореф дис канд юрид наук, 2012) 20; Шумило (н 5) 320.

¹² Алла Орлова, 'Концепция реабилитации и организационно-правовые механизмы ее реализации в Российском уголовном процессе' (автореф дис д-ра юрид наук, Моск ун-т МВД РФ 2013) 19-27; Шумило (н 5) 292-301.

Далі ідея відповідальності держави вже в усічених положеннях розпадається на різноманітні інститути відповідальності у цивільному (статті 1173–1176 Цивільного кодексу України, далі – ЦК України)¹³ та кримінальному процесуальному (ст. 130 КПК України)¹⁴ законодавстві. У цивільному законодавстві відображений і кримінальний процесуальний інститут відшкодування – це відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (частини 1–4, 5–7 ст. 1176 ЦК України).

Багатоманітні системні зв'язки (координаційні, субординаційні, кореляційні тощо) цього відшкодування виявляються з інститутами кримінальної, кримінальної процесуальної та дисциплінарної відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі, інститутів незалежності суддів і захисту прав, свобод та інтересів людини (потерпілого), відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ст. 1177 ЦК України), цивільного позову в кримінальному процесі (ст. 128 КПК України), відшкодування збитків, завданих бюджету (ст. 25 Бюджетного кодексу України¹⁵) тощо, що в єдності з ними обумовлює його онтологічну сутність. Тобто така відповідальність за правопорушення у процесі логічно є субінститутом як цивільно-правової відповідальності, так субінститутом юридичної відповідальності за правопорушення у кримінальному процесі. За своїми суттєвими ознаками (підстави, суб'єкти тощо) вона має кримінальну процесуальну природу, а за галузевою ознакою – це комплексний правовий інститут. Ці ознаки як елементи різних систем неподільні в них, а тому їм повинно бути приписано єдину правову природу. Так, усі правопорушення суб'єктів кримінального процесу внаслідок неналежного виконання процесуальних обов'язків за своїм походженням є суто процесуальними. Істотні з них, реінкарнуючись у різних галузевих видах відповідальності, набувають іншого – вже матеріально-правового буття та йменуються в інших законах різними термінами: правопорушеннями, деліктами, проступками, злочинами. При цьому вони набувають побудований інший галузевий статус і природу, або ж зостаються у материнській галузі як процесуальні правопорушення чи приховуються в ній під личиною помилок, об'єктивно-протиправних діянь тощо. Процесуальні правопорушення завжди зостаються процесуальними. Але через ефект

¹³ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

¹⁵ Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.

синергії їм притаманне приписування кримінально-правових, дисциплінарних і цивільно-правових характеристик. Це залежить переважно від правової політики законодавця щодо визнання (спростування) їх у статусі іншого правопорушення, розширюючи (звужуючи) тим самим переліки “процесуальних” злочинів, деліктів чи проступків.

При вирішенні питання про місце інституту відшкодування шкоди, завданої владними суб'єктами процесу в системі цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі, слід визнати, що він є головним її компонентом і важливим для забезпечення вирішення завдань кримінального провадження через своє функціональне призначення. Із впевненістю можна стверджувати, що інститут відшкодування шкоди містить у собі інститут реабілітації та інститут відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Останній лише задекларований (ст. 1177 ЦК України), має ідейно-політичні та теоретичні основи, але не має свого законодавчого механізму і не реалізується на практиці. Інститут цивільного позову в кримінальному процесі – це приживлений до кримінального процесу цивільний процесуальний інститут з метою процесуальної економії захисту прав людини, він є факультативним, необов'язковим для вирішення завдань кримінального провадження. Цей інститут на відміну від інституту відшкодування шкоди має іншу процесуальну природу, заснований на диспозитивних началах, є самостійним додатковим компонентом системи цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі. Водночас цивільному позову в кримінальному процесі ‘законодавець відводить головну роль в усуненні шкідливих майнових наслідків злочину’¹⁶ та компенсації моральної шкоди, тоді як інститут відшкодування шкоди має на меті усунути негативні наслідки діяльності владних суб'єктів при здійсненні провадження у цих злочинах, точніше, правопорушень у самому кримінальному процесі. Принагідно зазначимо, що в КПК України ідея відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відображена неповно та дещо обділено у ст. 130, яка конструктивно включена до глави 9, що пронизана духом інституту цивільного позову в кримінальному процесі. Це різні інститути, відмінності між якими ще у 70–80-х роках минулого століття В. Нор обґрунтував у своїх працях¹⁷. На жаль, законодавець не втілює у конструкції КПК України думку їх правової самостійності, а норми про відшкодування шкоди за незаконними актами судочинства продовжують перебувати в тіні інших правових інститутів.

¹⁶ В Нор, *Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве* (Вища школа 1989) 25.

¹⁷ Там само 275; В Нор, *Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц* (Вища школа 1974) 216.

Конструктивними елементами процедур інституту відшкодування шкоди, гадаємо, з одного боку, є суб'єкти, механізм, підстави. Матеріально-правові питання (шкода, її види та розмір тощо) окремо не виділяємо, оскільки здебільшого вони розробляються в ніші цивільного права. Так, за суб'єктним складом потерпілих відшкодування шкоди диференціюється на різні субінститути: 1) відшкодування тільки для громадян, згідно з Законом України “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду” (далі – Закон № 266/94-ВР)¹⁸; 2) відшкодування щодо невизначеного кола осіб (ст. 130 КПК України) та відшкодування цієї шкоди для фізичних і юридичних осіб (ст. 1176 ЦК України). З другого боку – суб'єкти-відповідачі. Вони поділяються на тих, хто спричинив шкоду (делінквенти), й на тих, хто її відшкодовує і має право зворотної вимоги (регресу) до делінквента (регредієнти). Інакше кажучи, держава – суб'єкт, що відшкодовує шкоду, а владні суб'єкти кримінального процесу (судді, прокурори, слідчі, оперативні працівники) – суб'єкти, що її спричинили, а при регресному позові є ще й суб'єктами регресного відшкодування збитків для державного бюджету.

Зазвичай механізм відшкодування деліктної шкоди визначають за схемою, що складається із двох етапів: 1) відшкодування шкоди державою; 2) відповідальність перед державою суб'єктів провадження у порядку регресу (зворотної вимоги)¹⁹. Це загальна схема, вона необов'язкова, бо регрес – факультативний її елемент, про що йтиметься нижче. В основі виділення особливостей інституту відшкодування шкоди важливе значення мають його підстави. У цивільному праві підставою відповідальності здебільшого визнається цивільне правопорушення (делікт)²⁰. Склад цього правопорушення розкривається через відмінні від традиційних (склад злочину) загальні ознаки: 1) наявність шкоди; 2) протиправна поведінка; 3) причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою; 4) вина²¹. Ці ознаки є загальними, проте для настання спеціальної деліктної відповідальності необхідна додаткова наявність і спеціальних ознак, що відносяться до: 1) спричинювача шкоди (спеціальний суб'єкт) та 2) сфери його діяльності²². Відсутність спеціальних ознак є підста-

¹⁸ Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.

¹⁹ Микола Зубрицький, “Теоретико-методологічні та прикладні засади правового регулювання відносин у сфері юридичної відповідальності державних службовців в Україні” (автореф дис д-ра юрид наук, 2019) 224.

²⁰ Г Шершеневич, *Учебник русского гражданского права* (СПАРК 1995) 392.

²¹ Зубрицький (н 19) 216.

²² Михаил Рошин, “Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный судебными органами” (автореф дис канд юрид наук, 2005) 9.

вою для відмови держави здійснювати таке відшкодування за свій кошт, мінімізуючи, тим самим, правосуддя “у своїй справі”.

Безумовно, такий суб’єктний склад і механізм відшкодування забезпечують незалежність, неупередженість та самостійність суб’єктів судочинства. Держава в цьому механізмі виконує важливу роль “фільтра” (у розумінні пунктів 55 і 67 Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів²³), фокусуючи удар позову на собі, що створює гарантії запобігання прямого впливу на владних суб’єктів провадження з боку учасників процесу.

Окремо щодо вини. Для відповідальності держави вона не обов’язкова, така відповідальність вже зумовлена презумпцією спричинення шкоди. Вина обов’язкова для регресної відповідальності. З огляду на презумпцію винуватості за теорією деліктів обов’язок доведення відсутності вини державного службовця покладається на нього самого, а доти він вважається винуватим. Але в спеціальних підставах відшкодування шкоди розуміється, що вина вже встановлена актами кримінального чи дисциплінарного провадження і додаткового доведення не потребує. На обов’язок держави відшкодувати шкоду, завдану її публічними суб’єктами, правило доведення невинуватості не розповсюджується через принцип об’єктивного ставлення вини.

Держава відшкодовує лише шкоду, яка спричинена при виконанні службових обов’язків. У контексті предмета нашого дослідження сферою діяльності є тільки кримінальна процесуальна діяльність владних суб’єктів кримінального провадження, що здійснюється ними відповідно до чинного законодавства. Вони ‘зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України’ (ст. 19 Конституції України)²⁴. Тому при вирішенні питання про відшкодування державою шкоди, завданої владними суб’єктами кримінального процесу, важливою умовою є встановлення їх процесуального статусу, та встановлення факту спричинення шкоди при виконанні ними службових обов’язків від імені держави, а також причинного зв’язку між ними. Ознаки протиправності в діяннях публічних суб’єктів не обов’язкові. І правомірною діяльністю також може спричинитися шкода з огляду на професійні ризики, які супроводжують суб’єктів кримінального провадження, і обумовлені його специфікою. Держава в таких випадках повинна відшкодувати завдану шкоду. Для виключення ж регресної відповідальності важливо встановити відсут-

²³ Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. Страсбург, 19 листопада 2002 року, документ № CCJE (2002), оп. № 3 <https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf> (дата звернення: 30.07.2019).

²⁴ Конституція України (н 7).

ність вини, точніше – пропорційність між ризиками мінімальної допустимості завдання шкоди та невиконання службових обов'язків. Якщо такий суб'єкт спричинив шкоду як фізична особа, в побуті, поза межами виконання службових обов'язків, інколи навіть із незаконним використанням атрибутів публічної влади, то шкода повинна відшкодуватися цими суб'єктами самостійно як фізичними особами.

Ознаки деліктного правопорушення відтворені у законодавчих формулах підстав, що містять приклади неналежного кримінального провадження. Так, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону № 266/94-ВР право на відшкодування шкоди в кримінальному процесі виникає у випадках:

1) постановлення виправдувального вироку суду; 1¹) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; 2) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати²⁵.

Також відповідно до ч. 1 ст. 1176 ЦК України державою відшкодується шкода, завдана фізичній особі внаслідок її 1) незаконного засудження, 2) незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, 3) незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання²⁶, що, по суті, повторюють окремі положення Закону № 266/94-ВР.

Насправді ці підстави звужують відповідальність держави за діяння та рішення своїх суб'єктів, що суперечить конституційному положенню про її повну відповідальність (ст. 56 Конституції України). Звернемо увагу на те, що у цій конституційній нормі не закладено ніяких підтекстів для її довільного тлумачення та розпорошеного викладення в різних законах з істотними обмеженнями. Обмеження стосуються переважно суб'єктного складу потерпілих і підстав виникнення у них права на відшкодування. Їхня неконституційність очевидна. Законодавцем при визначенні переліку підстав застосовано метод переліку критеріїв, який об'єктивно

²⁵ Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду (н 18).

²⁶ Цивільний кодекс України (н 13).

не може бути остаточно укомплектованим і потребує постійного редагування (система підстав, які розглядаються, змінювалася у 2005 та 2012 рр.). На думку М. Шаргородського, слід застосовувати “метод загальної формули”, тому що такий перелік може бути неповним²⁷. Учені додатково пропонують обмежити відшкодування ще й критерієм істотності порушень²⁸, що неприйнятно. Майнова шкода або є, або її немає. Її мінімальний розмір не повинен бути підставою для відмови у відшкодуванні, а моральна шкода згідно зі ст. 1167 ЦК України, безумовно, презюмується у випадках протиправних актів суб’єктів судочинства. До цивільних деліктів не може бути застосовано кримінально-правовий стандарт “*nullum crimen sine lege*”. Тому правильно було б обов’язок держави з відшкодування шкоди закріпити “загальною формулою” з чітким визначенням випадків, коли таке відшкодування виключається. Принаймні чинне законодавство їх вже передбачило, це випадки: 1) коли кримінальне провадження закрито на підставі закону про амністію або акта про помилування (ч. 3 ст. 1176 ЦК України) й 2) коли фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з’ясуванню істини й цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню (ч. 4 ст. 1176 ЦК України). Зразком загальної формули є не тільки конституційні положення про відповідальність держави (статті 3, 56 Конституції України), а й положення про відшкодування шкоди державою з підстав, визначених у статтях 1174–1175 ЦК України.

Останні позитивні зрушення в правозастосовній діяльності судової влади свідчать про подолання законодавчих обмежень щодо відповідальності держави з відшкодування шкоди, завданої актами органів судочинства. Так, згідно з правовими позиціями Верховного Суду з відшкодування шкоди, завданої незаконними актами названих органів, визначається:

<...> за відсутності підстав для застосування частини першої статті 1176 ЦК України, в інших випадках заподіяння шкоди цими органами діють правила частини шостої цієї статті – така шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто виходячи із загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 цього Кодексу)²⁹.

²⁷ М Шаргородский, ‘Субъект должностного преступления’ (1928) 9 Вестник сов юст 264.

²⁸ Евгения Федорова, ‘Гражданско-правовая ответственность за вред, причиненный актами судебной власти при осуществлении правосудия’ (автореф дис канд юрид наук, 2013) 10.

²⁹ Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 червня 2017 р. № 6-501цс17 <[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6A608B5A987C61C1C225815C003EDDB1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6A608B5A987C61C1C225815C003EDDB1)> (дата звернення: 30.07.2019).

Ці позиції відтворюються і в інших рішеннях Верховного Суду.

Наступним важливим блоком проблем цивільно-правової відповідальності є інститут регресу. Його доцільність піддається певному сумніву, що зумовлюється такими міркуваннями. Так, право зворотної вимоги (регресу) в законі подано в диспозитивному вигляді, як-от: держава “має право зворотної вимоги” (ч. 3 ст. 1191 ЦК України) або в незрозумілій конструкції: держава “застосовує право зворотної вимоги” (ч. 2 ст. 130 КПК України). Така поблажливість, без сумніву, не відповідає принципам публічно-правових відносин, суперечить принципу невідворотності відповідальності та створює небезпечні передумови для прецеденту “вибірковості” притягнення деліквентів до відповідальності, зводить таку відповідальність до трудової матеріальної відповідальності, яка застосовується на диспозитивних началах. Учені й надалі пропонують поглиблювати приватноправові елементи в публічних відносинах, приміром, це ідеї до запровадження страхового правосуддя³⁰. У системі юридичної відповідальності ефективність превентивного та виховного впливу, щонайперше, повинна досягатися засобами дисциплінарної та кримінальної кари спеціальних суб’єктів. Видається, що неефективність цих заходів підштовхнула законодавця до залучення приватноправових елементів у публічні відносини між державою та її суб’єктами. Насправді між публічними суб’єктами не може бути приватноправових відносин, вони лише за окремими рисами виглядають приватноправовими.

Також згідно з ч. 3 ст. 1191 ЦК України держава має право зворотної вимоги до посадової, службової особи органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а згідно зі ст. 130 КПК України ця вимога застосовується тільки до слідчих та прокурорів, а ще згідно з частинами 2 і 3 ст. 25 Закону України “Про Службу безпеки України”³¹ співробітники СБУ, які виконують свої обов’язки відповідно до наданих законодавством повноважень і в рамках Закону, не несуть відповідальності за завдані майнові збитки. Такі збитки відповідно до законодавства компенсуються коштом державного бюджету цієї Служби. Із всього сказаного остаточно незрозуміло, чи є судді суб’єктами регресної відповідальності. Швидше за все, так, судді мають відповідати лише на підставах, визначених у ст. 1176 ЦК України. Відповідальність прокурорів та слідчих, на нашу думку, нелогічно розширена вказівкою й на дисциплінарні проступки як її підстави, без

³⁰ Софія Куліцька, ‘Зобов’язання відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної судом’ (автореф дис канд юрид наук, 2017) 5.

³¹ Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 38.

конкретизації форми вини. У будь-якому разі повинен бути визначений умисел, до того ж, прямиий. Хоча й для суддів пропонується запровадити цю підставу для їх регресної відповідальності³². Ще питання, чим слідчі та оперативні працівники органів безпеки відрізняються від своїх “колеґ” з інших правоохоронних органів, що не мають імунітету від цивільно-правової відповідальності. Такі “дискримінаційні” норми повинні бути “вирівняні” через те, що визначальним є процесуальний статус суб’єкта, а не відомчий.

У шкоді, спричиненій суб’єктами судочинства, наявна, хоча й опосередкована, але вина й держави. Вона полягає у неналежній освіті та системі професійної підготовки, недоліках добору та розміщення кадрів, незабезпеченні ефективних механізмів контролю й своєчасного виявлення “перевертнів”, відсутності сталих методик розслідування та єдності судової практики, неналежному фінансово-матеріальному забезпеченні діяльності органів судової влади та правоохоронних органів тощо. А якщо реалізувати регресні вимоги, то яку тоді відповідальність понесла держава?

Відзначаємо й статистичну неефективність інституту регресу. За неперсоналізованими даними у період 2016 р. – I квартал 2018 р. тільки у чотирьох провадженнях (!) стягнуто з винних посадових осіб кошти у порядку регресу³³, і не факт, що це працівники суду чи правоохоронних органів. Загалом інститут регресу не набув свого соціального, правового та фіскально-відновного призначення. Зазвичай цивільно-правова відповідальність суб’єктів публічної влади зводиться лише до відшкодування шкоди державою, і то зі значними лімітами.

Трохи історії та світового досвіду з цього питання. Ідея відшкодування шкоди жертвам судочинства розвивалася нерівномірно у різних країнах світу, але вона впевнено пройшла свій шлях від особистої відповідальності чиновників судового відомства до відповідальності держави³⁴. Сьогодні у світі сформувався три системи відповідальності за шкоду, спричинену правосуддям: 1) регресної відповідальності суддів, характерної для французької моделі права, і яка втілена в правовій системі України; 2) солідарної відповідальності держави та суддів (Іспанія, Італія³⁵); 3) імунітету суддів від цивільно-правової відповідальності (США, Велика

³² Вікторія Паришкура, ‘Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз’ (автореф дис канд юрид наук, 2017) 17.

³³ Про результати аудиту стану використання бюджетних коштів на відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам органами державної влади, та на забезпечення виконання рішень суду, що гарантовані державою: рішення Рахункової Палати від 31 травня 2018 р. № 13-2 <https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/13_2_2018/zvit_13-2_2018.pdf> (дата звернення: 30.07.2019).

³⁴ Рошин (н 22) 9.

³⁵ Паришкура (н 32) 8.

Микола Шумило, Олександр Андрушко

Британія, Німеччина)³⁶. Регрес не є обов'язковим стандартом. Через те, що така модель відповідальності лише частково існує у країнах Західної Європи та й Консультативна рада європейських суддів у п. 57 Висновку 3 (2002) дещо з поступливістю доходить висновку, що є неприйнятною можливість притягнення судді до особистої відповідальності за здійснення своїх обов'язків, навіть шляхом відшкодування державі, крім випадку умисного правопорушення³⁷. На тлі цього держави у будь-якому разі, маючи потужний фінансовий елемент – казну, намагаються уберегти себе від обов'язку повного відшкодування шкоди, завданої її публічними органами чи посадовими особами, балансуючи між необхідністю забезпечення реалізації принципу захисту прав людини та правилами економії бюджетних коштів.

Висновки. Вважаємо, що інститут цивільно-правової відповідальності в кримінальному процесі повинен функціонувати в межах цілісної концепції, компонентами якої є:

– чітка диференціація цієї відповідальності на інститути (субінститути): 1) відшкодування шкоди, завданої незаконними актами (рішеннями, діями та бездіяльністю) владних суб'єктів кримінального процесу (інших проваджень); 2) реабілітації; 3) відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення; 4) цивільного позову в кримінальному процесі;

– законодавче визначення термінології, засад, підстав, суб'єктів, їх прав, обов'язків та відповідальності, а також механізму функціонування цих інститутів в окремих главах КПК України чи окремих законах. А норми ЦК України в контексті ідеї про спосіб захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб повинні містити загальні норми щодо цих інститутів, а також конкретні, що стосуються суто цивільно-правових категорій (моральна, майнова та матеріальна шкода, збитки тощо). В інших законах, що визначають заходи поновлення інших прав, також відобразити цей аспект відповідальності. Усі норми повинні бути викладені системно та узгоджено між собою;

– реалізація принципу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, діяльність державних органів та їхніх посадових осіб на засадах повного та безумовного відшкодування шкоди. Тому доцільна єдина законодавча галузева “загальна формула” цього конституційного обов'язку з допуском підстав виключення відшкодування. Необхідні додаткове осмислення і чітка позиція щодо доцільності регресної від-

www.pravoua.com.ua

³⁶ Л Бойцова, ‘Ответственность государства и судей за вред, причиненный гражданам при отправлении правосудия’ (2001) 9 Журнал рос права 56-7.

³⁷ Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів (н 23).

повідальності владних суб'єктів. При позитивній відповіді вона повинна наставати для всіх суб'єктів рівною мірою і тільки за прямий умисел;

– уніфікація процедур про відшкодування шкоди, запровадження виключно її судового порядку, а також видалення адміністративного елемента у процедурах поновлення строків, визначення розмірів шкоди тощо органом, що її спричинив, інакше кажучи, “органом-інвізором”, що легалізовано у ч. 1 ст. 12 Закону № 266/94-ВР. Тому необхідно визнати обов'язковими проведення судової експертизи для відповідей на запитання про вид, характер і розмір шкоди та участь адвоката на стороні потерпілих;

– обов'язок ініціювання відшкодування шкоди покласти на владних суб'єктів судочинства при закритті провадження, при ухваленні виправдального вироку стосовно невинно притягнутих до відповідальності та обвинувального вироку щодо іншого владного суб'єкта судочинства, на підставі рішення ЄСПЛ, при скасуванні процесуального рішення як незаконного. Постраждалим визначити право звертатися з позовом про відшкодування у кожному разі виявлення факту спричинення їм шкоди. Таке звернення можливе тільки до держави, яка у цих правовідносинах виступає “фільтром” для забезпечення незалежності, неупередженості та самостійності суб'єктів судочинства від будь-якого втручання постраждалих у їхню діяльність.

І, слід пам'ятати, що всілякі недоліки відшкодування шкоди сприймаються потерпілими як ще одна моральна травма, завдана вже державою.

Наші пропозиції направлені на утвердження України як правової та соціальної держави, утвердження принципів верховенства права та пріоритету прав і свобод людини. Тема залишається відкритою для її обговорення з метою вироблення конкретних пропозицій з удосконалення законодавства.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Nor V, *Imushhestvennaja otvetstvennost' za nepravi'nye dejstviya dolzhnostnyh lic [Liability for Misconduct by Officials]* (Vishha shkola 1974) (in Russian).
2. Nor V, *Zashhita imushhestvennyh prav v ugovnom sudoproizvodstve [Protection of Property Rights in Criminal Proceedings]* (Vyshha shkola 1989) (in Russian).
3. Shershenevich H, *Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava [Textbook of Russian Civil Law]* (SPARK 1995) (in Russian).
4. Shumylo M, *Reabilitatsiia v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Rehabilitation in the Criminal Process of Ukraine]* (Arsis 2001) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Agarkov M, 'Cennost' chastnogo prava' ['The Value of Private Law'] (1992) 1 Pravovedenie 31 (in Russian).
6. Bezlepkina B, 'Novye garantii zakonnykh interesov reabilitirovannogo' ['New Guarantees of the Legitimate Interests of the Rehabilitated'] (1982) 6 Sovetskoe gosudarstvo i pravo 62 (in Russian).
7. Bojcová V i Bojcová L, 'Otvetsvennost' gosudarstva za dejstvija dolzhnostnykh lic: publichno-pravovaja ili chastnopravovaja' ['Responsibility of the State for the Actions of Officials: Public Law or Private Law?'] (1993) 1 Pravovedenie 72 (in Russian).
8. Bojcová L, 'Otvetsvennost' gosudarstva i sudej za vred, prichinennyj grazhdanam pri otravlenii pravosudija' ['Responsibility of the State and Judges for Harm Caused to Citizens in the Administration of Justice'] (2001) 9 Zhurnal rossijskogo prava 56 (in Russian).
9. Shargorodskij M, 'Subekt dolzhnostnogo prestuplenija' ['Subject of Malfeasance'] (1928) 9 Vestnik sovetskoj justicii 264 (in Russian).

Thesis

10. Fedorova E, 'Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' za vred, prichinennyj aktami sudebnoj vlasti pri osushhestvlenii pravosudija' ['Civil Liability for Harm Caused by Acts of the Judiciary in the Administration of Justice'] (avtoref dis kand jurid nauk, 2013) (in Russian).
11. Kanzafarova I, 'Teoretychni osnovy tsyvilno-pravovoi vidpovidalnosti v Ukraini' ['Theoretical Foundations of Civil Liability in Ukraine'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, 2007) (in Ukrainian).
12. Kaplina O, 'Problemy reabilitatsii u kryminalnomu protsesi Ukrainy' ['Problems of Rehabilitation in the Criminal Process of Ukraine'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 1998) (in Ukrainian).
13. Kun A, 'Vozmeshhenie vreda, prichinennogo grazhdaninu aktami vlasti' ['Compensation for Damage Caused to a Citizen by Acts of Government'] (avtoref dis kand jurid nauk, 1984) (in Russian).
14. Mazur M, 'Zakhyst prav ta zakonnykh interesiv reabilitovanykh u kryminalnomu protsesi' ['Protecting the Rights and Legitimate Interests of Those Rehabilitated in Criminal Proceedings'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2012) (in Ukrainian).
15. Nizhynska I, 'Vidshkoduvannia shkody, zavdanoi nezakonnymy diiamy sluzhbovykh osib diznannia i dosudovoho slidstva v systemi orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy' ['Compensation for Damage Caused by Unlawful Actions of Officials of Inquiry and Pre-trial Investigation in the System of Law-Enforcement Bodies of Ukraine'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2003) (in Ukrainian).
16. Orlova A, 'Konceptija reabilitacii i organizacionno-pravovye mehanizmy ee realizacii v Rossijskom ugolovnom processe' ['Rehabilitation Concept and Organizational and Legal Mechanisms of its Implementation in the Russian Criminal Process'] (avtoref dis d-ra jurid nauk, 2013) (in Russian).
17. Paryshkura V, 'Iurydychna vidpovidalnist suddiv v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuзу: porivnialno-pravovy analiz' ['Legal Responsibility of Judges in Ukraine and the European Union: A Comparative Legal Analysis'] (avtoref dys kand yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).
18. Roshhin M, 'Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' za vred, prichinennyj sudebno-sledstvennymi organami' ['Civil Liability for Damage Caused by Judicial Investigative Authorities'] (avtoref dis kand jurid nauk, 2005) (in Russian).

Dissertations

19. Zubrytskyi M, 'Teoretyko-metodolohichni ta prykladni zasady pravovoho rehuliuвання vidnosyn u sferi yurydychnoi vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukraini' ['Theoretical, Methodological and Applied Principles of Legal Regulation of Relations in the Field of Legal responsibility of Civil Servants in Ukraine'] (dys d-ra yuryd nauk, 2019) (in Ukrainian).

Websites

20. 'Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. Zvitnist. 2016. 2017. 2018' ['State Treasury Service of Ukraine. Reporting. 2016 2017 2018'] <<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>> (accessed: 30.07.2019) (in Ukrainian).

Nikolai Shumylo
Oleksandr Andrushko

LIABILITY FOR OFFENCES UNDER CIVIL LAW
WITHIN THE FRAMEWORK OF CRIMINAL PROCEEDINGS:
A SYSTEM OF REGULATORY MAZES AND THE SEARCH
FOR CONCEPTS

ABSTRACT. The relevance of the topic under study ensues from the social importance of civil liability in criminal proceedings, and from the increasingly growing number of infringements of property and non-property human rights and unresolved systemic problems of theoretical, legislative and practical nature.

The purpose of the article is to study the outlined issues and to determine the ways of how they can be resolved with a view to improving current legislation and practice. The main method used for the study is the method of intersectoral analysis of systemic problems which this institute has.

The author makes a critical analysis of current legislation regarding the State's liability for the damage caused by subjects of court procedure. The article highlights the specific features of structural elements of this liability: the grounds, subjects, mechanism, etc. The author also shows the positive and negative aspects present where this damage is reimbursed, and expresses the author's positions concerning them. Furthermore, the author expresses doubts about the efficiency of recourse.

The conclusions made reflect the main results of the study. Thus, it is proposed to determine an integral concept of civil-law liability in criminal procedure, with its main components being as follows: its clear differentiation into institutes: 1) compensation of damage caused by unlawful acts (decisions, actions and omissions) of the subjects of criminal procedure (other types of proceedings) vested with power; 2) rehabilitation; 3) compensation of damage caused to an individual who was affected by a criminal offense; 4) civil lawsuit within criminal procedure; legislative definition of terminology, foundations, bases, subjects and the mechanism of how these institutions function, in separate chapters of the Criminal Procedural Code of Ukraine or in separate laws; implementation of the principle of the State's liability to an individual for the State's activity, activities of governmental bodies and their officials according to the principle of complete and unconditional compensation of damage. The author believes that it

Микола Шумило, Олександр Андрушко

would be reasonable to introduce a uniform legislative sectoral “general formula” of this constitutional obligation which would permit the grounds for release from compensation; unified procedures for damage compensation and an exclusively court procedure to be introduced for it. The administrative element in its procedures should be excluded; the obligation to initiate compensation of damage should be imposed on the subjects of court procedure vested with power. Victims should be given the right to file a lawsuit for damage compensation in any case where the fact of damage to them is revealed. Furthermore, the rights, obligations and liability of victims of offenses in criminal procedure should be clearly defined, and forensic examination should be recognized mandatory where there is a need to resolve issues pertaining to the type, nature and size of the damage; participation of a lawyer in the proceedings should also be recognized mandatory.

KEYWORDS: liability under civil law; compensation of damage; rehabilitation; liability of the State; subjects of criminal procedure vested with power; official powers; offense under civil law; recourse.